

Kingos Bibelcitater i hans Ligprædiken over Jakob Bircherod.

Af F. J. Billeskov Jansen.

I

Den Prædikentype, der i sidste Halvdel af det 17. Aarhundrede udvikledes i Danmark, har to fremtrædende Karaktertræk. Det ene er den gennemført skematisk Opbygning. Talen inddeles i Hovedafdelinger, disse igen i Underafdelinger, hvis Indhold atter fordeles i adskilte Paragraffer. Skelettet fremhæves hyppigt ved Anvendelse af Tal- og Bogstavrækker 1); 2); a); b); og der gøres intet Forsøg paa at skabe Overgange fra Afsnit til Afsnit. Denne Prædikenarts andet Karakteristikon er den righoldige, rent ud overdaadige Anvendelse af Bibelcitater. (Sml. J. Oskar Andersens Indledning til Kingos Aandelige Siunge-Koor, 1931, S. LIV ff.). Begrebet Originalitet — saavel Tankens som Formens — er i europæisk Aandshistorie først fæstnet i det 18. Aarhundrede. Fra Renæssancens Tid bestod en Skribents Originalitet ikke i Frembringelse af noget nyt, især ikke noget stilistisk nyt, men i Benyttelse af noget gammelt. Den klassiske Vending, *Clichéen*, der var Kernen i den lærde Skoles Indøvelse i det latinske Sprogs Anvendelse paa Prosa og i Poesi, blev Stilistens fornemste Virkemiddel, det velanbragte klassiske *Citat* Forskerens kraftigste Argument. Som i den verdslige Forfattervirksomhed saaledes ogsaa i den religiøse. Som hist den græsk-romerske Litteratur tjener her Bibelen som Autoritet. Sproget i aandelige Digte og i opbyggelige Skrifter gennemvæves af bibelske Ord og Udtryk, og naar der — som i det 17. Aarhundredes danske Prædi-

kenes — ræsonneres religiøst, er Bibelordet det nødvendige og tilstrækkelige Argument for enhver Tanke.

Thomas Kingos Ligprædiken over Jakob Bircherod (1691) adskiller sig i ingen Henseender fra den her givne Karakteristik af Tidens religiøse Taler. Den er konstrueret med næsten matematisk Regelbundethed, og der citeres udover Bibelen kun een Bog, Frantzii Historia animalium (S. 23). Af Bogens 290 Sider anvendes 28 paa den afdødes Levnedsskildring; Resten, 262 Sider, er en rent teologisk-opbyggelig Tekst, i hvilken findes alle Overgange mellem den vægste Hentydning til et Bibelsted indtil det lange, ordrette Citat. I alt indeholder den religiøse Tekst 992 Bibelbenyttelser af alle Arter. Det er disse »Bibelcitater«, der skal underkastes et Eftersyn i denne Artikel. Der skelnes her ikke mellem stilistisk og argumentatorisk Anvendelse af Bibelallusionerne. Formaålet med nærværende Undersøgelse er *statistisk*: hvorledes fordeler dette meget store Antal Citater sig paa Bibelens to Hoveddele, G. T. og N. T., og paa disses forskellige Bøger, og *teksthistorisk*: hvilken eller hvilke danske Bibeloversættelser har Kingo benyttet, og i hvilket Omfang giver hans Kendskab til Hebraisk (og Græsk) sig Udslag i Citationerne. Det forekommer mig sandsynligt, at mine smaa Resultater vil gøre Gavn, den Dag to betydelig mere centrale Opgaver skal løses: Bestemmelsen af Kilderne til Kingos Teologi og til Kingos Stil.

II

Som Grundlag for Paragrafferne III—IV opstilles her to Tabeller over Bibelcitaterne i Kingos Ligprædiken (der i det følgende forkortes Lpr.), ordnede efter Bøgerne i G. T. og N. T. I 15 lodrette Kolonner angives *først* for Citater, som Kingo *selv* har forsynet med Henvisning: Antallet af dem, der kun kan stamme fra Chr. III's Bibel (C. III), fra Frederik II's eller Chr. IV's Bibler (Fr. II—C. IV), fra en af disse tre ældre Oversættelser (C), fra en af de ældre

	C III	Fr. II-CIV	C	C-R	R	S	R-S	Ub.	Ialtm. Henv.	C	R-S	Ub.	Ialt u. Henv.	Total	Heraf best.
<i>Apokryfer:</i>															
Tobits Bog.....			1				2	2	5					5	3
Judiths Bog.....								1	1					1	
Til Esters Bog.....														0	
Salomos Visdom.....							8	13	21					21	8
Sirachs Bog.....							7	3	10					10	7
Baruchs Bog.....								1	1					1	
Jeremias' Sendebrev....														0	
Til Daniels Bog.....							1		1					1	1
1. Makkabærbog.....														0	
2. —														0	
Manasses Bøn.....														0	
<i>Nye Testamente:</i>															
Matthæus-Evangeliet...			3			1	3	41	48			4	4	52	7
Markus-Evangeliet.....			1					6	7					7	1
Lukas-Evangeliet.....							6	26	32			1	1	33	6
Johannes-Evangeliet....			3				6	25	34			2	2	36	9
Apostlenes-Gerninger...	1		2					24	27	1		2	3	30	4
Romerbrevet.....			3				4	14	21			1	1	22	7
1. Korinthierbrev.....			2	1			2	15	20			1	1	21	5
2. —							7	12	19					19	7
Galaterbrevet.....			1				2	4	7					7	3
Efeserbrevet.....							1	2	3	1			1	4	2
Filippenserbrevet.....	1		3				4	4	12					12	8
Kolossenserbrevet.....								5	5					5	0
1. Thessalonikerbrev....								4	4					4	0
2. —														0	
1. Brev til Timotheus..								4	4					4	0
2. —			1			1	1	7	10					10	3
Brevet til Titus.....							1	1	2					2	1
Brevet til Filemon.....								1	1					1	
Hebræerbrevet.....			1			1	13	16	31					31	15
Jakobs Brev.....							3	6	9					9	3
Peters 1. Brev.....			1				3	11	15					15	4
Peters 2. Brev.....							2	3	5					5	2
Johannes 1. Brev.....							1	5	6					6	1
Johannes 2. Brev.....								1	1					1	0
Johannes 3. Brev.....										1		1		1	1
Judas' Brev.....							3	1	4					4	3
Johannes' Aabenbaring.						2	1	25	28			3	3	31	3
	1	1	21	1		5	63	263	355		3	14	17	372	95

	C III	Fr. II - CIV	C	C - R	R	s	R - s	Ub.	Ialtm. Henv.	C	R - s	Ub.	Ialt u. Henv.	Total	Heraf best.
<i>Gamle Testamente:</i>															
1. Mosebog.....			1	2			17	79	99		2	29	31	130	22
2. —			3				6	20	29			4	4	33	9
3. —						1	2	8	11					11	3
4. —			1				1	8	10			3	3	13	2
5. —								7	7			1	1	8	0
Josuaabogen.....								1	1					1	0
Dommerbogen.....			1				4	12	17			2	2	19	5
Ruts Bog.....								4	4					4	0
1. Samuelsbog.....			1		1	1	3	25	31			1	1	32	6
2. —							1	25	26			3	3	29	1
1. Kongebog.....							2	16	18			2	2	20	2
2. —							4	13	17			3	3	20	4
1. Krønikebog.....														0	
2. —								3	3					3	0
Ezras Bog.....							1	1	2			1	1	3	1
Nehemias' Bog.....								3	3					3	0
Esters Bog.....								4	4			1	1	5	0
Jobs Bog.....							10	11	21			1	1	22	10
Salmerne Bog.....	1		1	1		1	31	36	71	1		1	2	73	36
Ordsprogenes Bog.....			1		1		7	16	25					25	9
Prædikerens Bog.....							9	9	18					18	9
Højsangen.....							3	8	11			2	2	13	3
Esajas' Bog.....						1	16	15	32					32	17
Jeremias' Bog.....							4	10	14					14	4
Klagesangene.....								2	2					2	0
Ezekiels Bog.....								11	11					11	0
Daniels Bog.....								5	5			1	1	6	0
Hoseas' Bog.....							2	9	11					11	2
Joels Bog.....								1	1					1	0
Amos' Bog.....								3	3					3	0
Obadias' Bog.....														0	
Jonas' Bog.....							1		1					1	1
Mikas Bog.....			1				1	1	3					3	2
Nahums Bog.....														0	
Habakkuks Bog.....														0	
Zefanias' Bog.....							1	2	3					3	1
Haggajs Bog.....														0	
Zakarias' Bog.....							1	2	3					3	1
Malakias' Bog.....							2	4	6					6	2
	0	1	10	3	2	4	129	374	523		3	55	58	581	152

eller fra Resens Bibel (C—R), fra Resens (R), den svaningske Bibel (S), Resens eller den svaningske (R—S), samt Antallet af Citater, hvis Proveniens ikke kan bestemmes (Ub.) og Summen af Citater med Henvisning (Ialt m. Henv.); *derefter* for Citater *uden* Henvisning i Kingos Tekst: Antallet af dem, der kun kan stamme fra de ældre Oversættelser (C), fra de nyere (R—S), Antallet af ubestemmelige (Ub.), Summen af Citater uden Henvisning (Ialt u. Henv.); *endelig* Summen af Citater med og uden Henvisning (Total) og det samlede Antal bestemmelige Citater (Heraf best.).

III

Teksten til sin Prædiken har Kingo taget fra Gen. 5, 24 (om Patriarken Enoch). I Statistikken er de talrige Gentagelser af dette Skriftsted selvfølgelig ikke medregnede. Paa den anden Side inddrager Kingo i sin Tale saa mange og saa forskelligartede religiøse Spørgsmaal, at man ikke kan hævde, at Udgangspunktet i Ordet om Enoch i nogen væsentlig Grad har paavirket Valget af de drøftede teologiske Emner og derigennem, indirekte, af de bibelske Bøger, hvorfra Citaterne er hentede. Man har Ret til, uden for mange Forbehold, at betragte Kingos Benyttelse af Bibelen i dette hans eneste religiøse Prosaarbejde som et Udtryk for noget nær hans normale større eller mindre Interesse for Skriftens forskellige Afdelinger. Det er en klar Sag, at Statistik er og bliver Statistik: smaa Talforskelle gælder ikke, kun virkelig mærkbare, iøjnefaldende Afstande eller Forhold mellem Størrelserne kan komme i Betragtning.

Benytter vi nu Tabellernes næstsidsste Kolonne, der meddeler Totalsummen af Citater i hver enkelt af Bibelbøgerne, er for det første Forholdet mellem Laanene fra G. T. og fra N. T. paafaldende. Af de 1000 Bibelcitater, som med et rundt og praktisk Tal udgør vort Materiale, stammer 620 eller ca. 62% fra G. T. og 372 eller ca. 38%

fra N. T. Resultatet stemmer med vor fra anden Side hentede Viden om Teologien i Ortodoksiens Tidsalder: man tog Bibelen som en Helhed og kastede ingenlunde Vrag paa G. T. til Fordel for N. T.; man havde tværtimod, med Tidens Trang til at bore sig tilbage i den religiøse som i den verdslige Historie, en vis Forkærlighed for den rette Tros ældste Dokumenter. Den Selvfølgelighed og Fortroelighed, hvormed Kingo nævner og behandler ikke blot de endnu almenkendte, gammeltestamentlige Skikkelser, men meget mindre betydelige Personer, som disse judæiske Konger, der nævnes i eet Aandedrag — Manasses og Ezechias, Joachas, Jojakim og Josias, Joram og Josaphat (Lpr. 120) — lader os ane en Indlevethed i G. T., som meget faa Præster i vore Dage kan prale med. Dog navnlig Patriarkerne synes Kingo at have dyb Indføling med. Disse store Sagnfigurer er for ham Realiteter; i hans Foredrag træder Noah, Abraham og navnlig Gudskæmperen Jakob, hvem han aldrig bliver træt af at berømme, frem med større Liv end Apostlene. Han har følt Slægtskabet med disse Troens Giganter, som »finge icke Forjættelserne / men hafde seet dem langt borte / oc ladet dem sige / oc hilset dem / oc dog bekiendt / ad de vare Gæster oc Fremmede paa Jorden« (Hebr. 11, 13 i S.; jfr. Lpr. S. 205 og 258).

Det er derfor helt naturligt, at af alle Bibelens Dele er 1. Mosebog langt den hyppigst citerede: 130 eller 13% af samtlige Bibelsteder i Lpr. stammer fra Patriarkernes store Bog, og den næste i Antal, Salmernes Bog, har kun 73. Imidlertid tror jeg, at Kingos (som hans Samtids) dybtgaaende Interesse for Genesis har faaet Næring i et bestemt litterært Værk, Luthers engang saa berømte »Enarrationes in Genesin«. Jeg vover endog den Sætning, at den Forkærlighed, som vort teologiske Fakultet endnu nærer for Genesis (den eneste Bog i G. T., som de teologiske Studerende skal læse i dens Helhed), er en Arv fra Luthers utrættelige Kærlighed til dette Skrift. Hans meget vidt-

løftige Kommentarer hertil — de er opstaaet som Forelæsninger — blev udgivet første Gang 1544 ff., oftere optrykt og tidligt oversat til Tysk. En Udgave paa Latin har staaet i Kingos Bibliotek (jfr. Auktionskatalogen over hans Bogsamling, under Bøger in Folio, Nr. 260: »Lutherus in Genes.«), og i sit store historiske Digt om Gullands Opdagelse og Erobring (1676) henviser Kingo i en Fodnote til Vers 187 til Luthers Værk. Han har sandsynligvis ogsaa udnyttet visse Afsnit heri til sin Prædiken. Maaske kan der ikke lægges større Vægt paa den Omstændighed, at Kingo fremstiller Enoch som en Mand, der »haver forrettet sit Patriarke-Embedet / forklaret Løffterne om Mesia, antent Ofringerne / formanet Tilhørerne til Poenitentze / og advared om den tilkommende Dom« (Lpr. S. 218—19) — ganske som Luther, der udtrykkeligt angiver, at Enoch har beklædt et »ministerium publicum«, nemlig som »summus Propheta et Pontifex« (Luther, Opera latina, Wittenberg, 2°, t. VI, 1556, Fol. 78 v.¹), men et litterært Laan foreligger utvivlsomt i den følgende Sammenstilling af Enoch, Elias og Kristus:

»*Enoch* blev optagen til Himmelen i dend første Verdens Alder / *Elias* i dend mellemste / *Christus* i dend sidste / at hver tiids Mennisker kunde have Beviisning paa det ævige Lifs Herlighed udi Himmelen« (Lpr. S. 235).

»*Memorabilis* . . . hæc est *Historia* [om Enochs Himmelfart], per quam Deus voluit primo et originali mundo commendare spem melioris vitæ post hanc vitam.

Postea in secundo mundo, qui habuit legem, dedit Deus exemplum Eliæ, qui etiam inspectante servo Helisæo, à Domino raptus est.

Nos in novo Testamento sumus, tanquam in tertio Mundo, habemus autem illustrius Exemplum ipsum Christum Liberatorem nostrum, ascendentem ad cœlos, cum

¹) I den benyttede Udg. er Pagineringen mangelfuld. Efter Fol. 86 pagineres de følgende 10 Blade 78-87. Denne og den følgende Henvi-
sing refererer sig til anden Gang, de to Tal forekommer.

aliis multis Sanctis. Voluit enim Deus omnibus seculis extare testimonia resurrectionis mortuorum.» (Fol. 80 r-v).

Mon ikke ogsaa følgende Passus hos Kingo skyldes Luthers Kommentar til Gen. 2, 7:

»Hand kostede et Ord paa de andre Ting / *saa bleve de /* men et Guddoms Raad i Skabningen [o: Skabelsen] paa hannem / førend *hand blev / kommer / lader os gjøre et Menniske*« (Lpr. S. 47).

»Ideo supra non dixit [Deus], sicut de aliis creaturis: Producat terra hominem, Sed faciamus hominem, ut ostendat excellentiam generis humani, & revelet Dei consilium singulare, quo usus est in condendo homine.« (Folio 20 r).

Jeg resumerer: her er Tale om en Bog, som har været i Kingos Eje, hvortil han i anden Sammenhæng henviser, og hvorfra han øjensynligt har hentet Ideer til sin Ligprædiken over Bircherod. Ved Undersøgelser over Kilderne til Kingos (og hans Tidsalders) teologiske Tankeverden kommer man nok ikke uden om Luthers gamle »Enarrationes«. —

Blandt Stykkerne i G. T., som alle, med Undtagelse af nogle Apokryfer, fire af de smaa Profeter samt (vel ved en Tilfældighed) 1. Krønikebog, er repræsenterede i Lpr., hæver de historiske Samuels- og Kongebøger — Saul, David, Salomo! — sig ved relativt høje Citattal (ialt 101). Det var at vente, at de store Profeter skulde være stærkt benyttet: dog har kun Esajas et fremtrædende Tal (32). Bemærkelsesværdig er Antallet af Laan fra Jobs Bog (22) og de livsfilosofiske Bøger, Ordsprogenes Bog (25) og Prædikerens Bog (18). Fra denne sidste hidrører det længste Citat i Lpr. (S. 241—43), et Slags Sammendrag af Præd. Kap. 2 og den yderste litterære Forudsætning for første Halvdel af Salmen fra Sjungekorets anden Part (1681), »Far, Verden, far vel«. Til denne Gruppe maa regnes de to Apokryfer, der synes at have betydet mest for Kingo: Salomos Visdom (21) og Sirachs Bog (10).

Salmernes Bog er ivrigt benyttet af Prædikanten. Som nævnt ovenfor kommer den med sine 73 Citater ind som Nr. 2. I Betragtning af, at Kingo til sit Sjungekors 1. Part (1673) har sat 7 af Davidssalmerne paa danske Vers, og altsaa har haft særlig Lejlighed til at gøre sig fortrolig med Salmernes Bog, kan dette Forhold ikke forundre. Men efterser man Citaternes Fordeling paa de enkelte Salmer, viser det sig, at de 7 Pønitensesalmer ikke paa nogen Vis er foretrukket: Sl. 6, 102 og 130 er slet ikke citerede og de øvrige, Sl. 32, 38, 51 og 143 har hver leveret 1 Citat. De 73 Citater er fordelt paa 46 Salmer, af hvilke kun 2 har ydet mere end 3 Laan; Sl. 16 (5 Citater) og den meget store Sl. 119 (6). Kingos Interesse for den hebræiske Salmebog synes nogenlunde ligelig fordelt paa alle dens Dele. Man kan i hvert Fald ikke af dette Materiale drage den Slutning, at Bodssalmerne staar hans Hjerter nærmest.

Tallene for Bøgerne i N. T. indbyder ikke til vidtløftige Bemærkninger. Med Undtagelse af 2. Thessalonikerbrev er alle Dele, lige til de smaa Johannes' 2. og 3. Breve repræsenterede. Af Judasbrevets 24 Vers har endog 4 afsat Mærker i Lpr. Brevene optager c. Halvdelen af Citaterne, Evangelierne, Ap. G. og Apokalypsen Resten. Værd at notere er den relativt kraftige Benyttelse af Hebræerbrevet (31), og af Aabenbaringen (31).

IV

Kingos Tid er under Synspunktet Bibeloversættelser en Overgangstid. Der forelaa nemlig to Lag af disse. Chr. III's Bibel (1550) var den *gamle* Bibel, enten i sin oprindelige Skikkelse eller i de to Nyudgaver, Fr. II's Bibel (1589) og Chr. IV's Bibel (1633). Det er den danske Lutherbibel, en kernefuld Gengivelse af den tyske Oversættelse. Tekstforskellene mellem de tre Udgaver er ringe. Dette ældre Lag udgør Kirkebibelen, en folkeligt forstaaelig Tekst,

Menighedens Eje i mer end et Aarhundrede. I alle Henseender forskellig herfra er den *nye* Bibeloversættelse udarbejdet af Hans Poulsen Resen (1607) efter Grundsprøgene, i et snørklet Dansk, en pinligt nøjagtig Oversættelse, halvt uforstaaelig for den gemene Mand. Det blev de Lærdes Bibel, en Hjælpebog ved Studiet af Hebraisk. I en let revideret Skikkelse og med en forøget Mængde Marginalnoter blev Resens Bibel til den »svaningske« (1647), ved Professor i Hebraisk Hans Svane (Svaningius). (Se C. J. Brandt: Udsigt over vore danske Bibeloversættelsers Historie, 1889, passim, og især Bjørn Kornerup: Hans Poulsen Resen I, 1928, S. 217-36).

Sammenholder vi nu Kingos 1000 Bibelcitater med disse fem danske Oversættelser, er det første Indtryk meget broget. Som ovenfor antydet er en stor Part af Citaterne ganske overordentlig frie, kun et Faatal følger ordret en af Oversættelserne. Mange Bibelsprog er utvivlsomt nedskrevet efter Hukommelsen, og Henvisningerne, der findes til mere end $\frac{9}{10}$ af Citaterne, er saa tilføjet bagefter. Af det sidste følger, at Varianter i Versangivelser kun undtagelsesvis kan benyttes som Bestemmelseskriterium, og af det første, at man ved Henføring af et Citat hos Kingo til en bestemt Bibeloversættelse oftere angiver, at den omhandlede Oversættelse er Kingos Grundlag, end at han afskriver denne i dens Helhed. Hovedspørgsmaalet bliver følgelig dette: i hvilken Grad følger Kingo den ældre og i hvilken Grad den yngre Tradition i Gengivelsen af Bibelens Bøger paa Dansk?

Ved at sammenligne Tabellernes sidste og næstsidste Kolonne ser vi, at 260 af 992, eller godt 25%, er bestemmelige. Et enkelt Eksempel kan illustrere de tekstmæssige Kriterier, hvorefter Bestemmelsen er foretaget. Jeg tager et stort Citat fra Esajas 54, 10, som lyder hos Kingo (Lpr. S. 106):

»Biergene skulle vel vige / og Høylene bevæges / men min Miskundhed skal ikke vige fra dig / og min Freds Forbund

skal ikke bukke / siger HERren som forbarmer sig over dig.«

C. III—Fr. II—C. IV:

»Thi Biergene skulle vel vige / oc Høylene henfalde /
Men min Naade skal icke vige fra dig / oc min Freds For-
bund skal icke henfalde / siger HERREN din Miskundere.«

I R kommer Oversættelsen Kingos Tekst betydelig nærmere: »Naade« er blevet til »Miskundhed«, »henfalde« til »bucke«, »din Miskundere« til »som forbarmer sig offuer dig.« Tilbage staar at indsætte Ordet »bevæges« i Stedet for »bucke« i Citatets første Linje. I S staar »bevegis« for »bucke« baade i første og tredje Linje.

Jeg slutter af det foregaaende, at Kingo afgjort følger den nyere Tradition i Gengivelsen paa Dansk af Es. 54, 10 (»siger« for »sagde« kan intet bevise til Gunst for de ældre Oversættelser), og at han frit benytter Resens og Svanes Oversættelser af dette Sted.

Af Tabellerne fremgaar:

Bestemmel.	Citater fra	C.III	i G.T.:	0+i	N.T.:	1=	1
—	—	- Fr.II-C.IV	i — :	1+i	— :	1=	2
—	—	- C	i — :	11+i	— :	21=	32
—	—	ialt fra de ældre Oversættelser...					35

Bestemmelige Citater fra C-R i G.T.:

Bestemmelige Citater fra		R	i G.T.:	2+i	N.T.:	0=	2
—	—	-	S i — :	4+i	— :	5=	9
—	—	-	R-S i — :	147+i	— :	63=	210
							221

Medens Summen af de bestemmelige Citater er stort (260), er Antallet af dem, der kan henregnes til een bestemt Oversættelse inden for de to Grupper, meget ringe. Det er sandsynligt, at Kingo for de ældres Vedkommende af praktiske Grunde mest har betjent sig af C. IV, der modsat Forgængerne har Versangivelser, og hvis ikke C-R-

Citaterne skal regnes i Resens Favør, kan 9 paaviselige Citater fra S mod 2 fra R nok tyde paa, at Kingo har foretrukket den svaningske Bibel for Resens (jf. § V).

Af 35 Citater, der kan henføres til de ældre Bibeloversættelser, falder 23 paa N. T. I Betragtning af, at Totalsummen af Laan fra N. T. kun er godt halvt saa stor som det tilsvarende Tal fra G. T., kan af dette Forhold nok sluttes, at Kingo flittigst har læst den nytestamentlige Del af de gamle Oversættelser. Efter Statistikken at dømme har han derimod benyttet Resens og Svanings Bibler i lige Grad til Studiet af G. T. og N. T.

I det store og hele har Thomas Kingo haft et virkeligt all-round-Kendskab ikke blot til sin Bibel, men ogsaa til sin Tids danske Bibeloversættelser. Af mine Tabeller fremgaar det imidlertid, at han for visse Bøgers Vedkommende afgjort har foretrukket de nyere Gengivelser, saaledes i G. T. Jobs Bog, Salmernes Bog, Prædikerens Bog, Esajas' Bog, Salomos Visdom og Sirachs Bog. I N. T. Hebræerbrevet. Jeg bemærker i Anledning af dette Brev, at Luthers Fortale dertil, som findes i Fr. II's og Chr. IV's Bibler, bestemt fralægger Paulus Forfatterskabet, medens Resen og Svaning i Note til Brevets Overskrift tillægger denne Apostel det. Kingo regner det utvetydigt for Paulus' Værk (Lpr. 257).

Medens den største Part af bestemmelige Citater fra Resen og Svaning har en vis »teologisk« og »lærd« Karakter — Henvisninger til dogmatiske Bevissteder, til Navne (Etymologier, se under V) og Begivenheder — findes der blandt de »gamle« Citater et ikke ubetydeligt Antal, som øjensynlig hører til Kingos bibelske Børnelærdom. Saaledes det første Bud (2. Mos. 20, 6; Lpr. S. 131), den himmelske Røst ved Jesu Daab (Matth. 1, 17; Lpr. S. 108); »alle som troe paa hannem / skal i hans Navn have Syndernes Forladelse« (Lpr. S. 260; Ap. G. 10, 43). Andre er kristne Deviser som Rom. 8, 31 (Lpr. S. 177), 2. Tim. 2, 19, sidste Del (Lpr. S. 94) og Fil. 3, 20 (Lpr. S. 140, det eneste

Citat, der bevisligt er fra Chr. III's Bibel: »vor Omgængelse er i Himmelen«, alle senere Oversættelser har »vort Borger-skab«). Der er Ord, der nok har gjort et dybt Indtryk paa Kingo, medens han endnu mest læste de ældre Oversættelser: det er tankevækkende at se denne temperamentsfulde, lidenskabelige Mand citere Sl. 119, 9 i den gamle Form: »Hvorledis skal en Ung gaa sin Vey ustraffelig? (Lpr. S. 97; Svaning: »Hvor med skal en ung bevisse (Resen: rense) sin Sti?«). Langt op i Tiden er Chr. IV's Bibel brugt ved Guds-tjenesten, paa Grund af Tekstens Forstaaelighed og Menig-hedens Fortrolighed med den (Sml. C. J. Brandt, op. cit. S. 53). En Række Citater i Lpr. fra den gamle Bibel er Præsteord, som ofte kan være kommet over Kingos Læ-ber: »De skulle ikke alle / som sige til mig HÉRre / HÉRre / komme i Himmeriges Rige / men de som gjøre min Faders Villie udi Himmelen« (Lpr. S. 214; Matth. 7, 21), Ap. G. 10, 35 (Lpr. S. 116); Rom. 9, 6 (Lpr. S. 21); 1. Pet. 1, 9 (Lpr. S. 204).«

V

Ifølge den førnævnte Auktionskatalog har Kingo be-siddet Bibelen paa adskillige Sprog. Foruden Grundspro-gene saaledes bl. a. paa Latin, Højtysk, Plattysk, Engelsk Fransk og Svensk¹. Mulighederne for Benyttelse af frem-mede Bibeloversættelser er saaledes foreliggende. Enhver Oversættelse er jo for den, der læser Teksten i Original-sproget, en Fortolkning, en Kommentar til den oversatte Tekst. Det er meget muligt, at en eller flere af de nævnte fremmede Bibler har sat deres Spor i Kingos danske Bibel-citater, fx. i saadanne, hvor Kingo gengiver Skriftstederne meget frit, helt uafhængig af Ordlyden i de danske Over-

¹) Af de danske Bibler er kun den mindst benyttede, Chr. III's, op-ført i Katalogen (Bøger in Folio, Nr. 69). Det ligger nær at tænke, at Familien eller Vennerne har udtaget den afdøde Biskops Livbibler.

sættelser. Jeg har dog ikke set det som min Opgave her at drive Undersøgelsen *saa* langt. Derimod vil jeg bemærke lidt om Kingos Forhold til Bibelen paa Grundsprøgene, saaledes som dette manifesterer sig i Lpr.

Det er en kendt Sag, at man i det lærde Aarhundrede ikke alene flittigt dyrkede Studiet af det nye Testaments Sprog, men at tillige Interessen for Hebraisk var endog meget levende. I Lpr. optegner Kingo et Par Udtryk fra N. T. (S. 206, *παροιμοι*, 1. Pet, 1, 17; S. 244 *ξύλον ζωῆς*, Aab. 22,2) og eet uden for Bibelsproget (S. 199, *τετράγωνος*). De to eneste hebraiske Citater, der begge er fra Genesis, former sig som filologiske Analyser af Originaltekstens Udtryk: »GUD selv kaldede det første Menniske Adam, fordi hand vaar af *Jord*. *GUD HERren hafde gjort Mennisket Støv af Jord*. [1. Mos. 2, 7]. Hvor Menniske Nafnet (אָדָם) bliver *Adams* eget Nafn / og skilles fra det almindelige og gemene Nafn / *Støv af Jord* / (אֶפְרַיִם מִן־הָאָדָמָה). (Lpr. S. 89). »Hand er en *formaaende good GUD* (שׁוֹרֵי Gen. 17.) ikke *mægtig allene at hand kand* (יָ) men og *Naadig / at hand vil* (שׁוֹרֵי) *Brystenens GUD*« (Lpr. S. 181). I det sidste Citat forklarer Kingo det bekendte Gudsnavn שׁוֹרֵי som sammensat af hebr., šad = »Bryst« og hebr. daj = »den tilstrækkelige«, »nok«, hvorved Navnet šaddaj kommer til at indeholde, at Gud er den formaaende og gode Gud. Denne (diskutable) Etymologi har han hverken fra Luthers Enarrationes eller fra Bibeloversættelsernes Randnoter. Den Trang til at se Tingene i deres historiske Udspring, til at gaa tilbage til Roden, som er et Kendemærke paa det 17. Aarhundredes Teologi (Forkærligheden for det gamle Testamente) og Historieskrivning (Lyschander m. fl.) giver sig i Sprogforskningen bl. a. Udslag i et Hang til at udfinde de enkelte Ords Oprindelse. Hos Kingo udtrykker denne etymologiserende Tendens sig i en stærk Lyst til at ræsonnere paa Basis af Egennavnenes Grundbetydninger: »Sielden er Dyd i det Skifte [o: Uddeling] / hvor store [o: efter Betydningen prægtige] Nafn' deles [o: uddeles] i Fleng. *Enoch* kand ikke pukke af

sit Navn / thi *Cains* første Søn bær det samme / og er dog *tilvied Verden*. Der kand ligge et smukt Navn paa et Skarn. *Absolon* vaar aldrig *Freds Fader* / *Judas* mere en Forrædere / end *Bekiendere* / *Annas* ikke *Naadefuld* mod *Christum* / *Malchus* en Tienere / og ikke *Konge* / *Matthæus* Tolderen / tog mere end hand gav bort.« (Lpr. S. 92—93). Denne Opremsning er næppe Kingos Opfindelse. Men hvor han har den fra, véd jeg ikke.

Saavidt jeg kan se, indeholder Bibeloversættelserne ingen Etymologier til de nys citerede Navne. I andre Tilfælde kan Kingo have profiteret af Noterne deri. Alle Oversættelserne gengiver »Peres (Sønderskiærelse)« (Lpr. 112; 1. Mos. 38, 29) og »Moses, thi *Jeg drog hannem* / siger hun / *af Vandet*« (Lpr. S. 90; 2. Mos. 2, 10) ganske som Kingo. — »En *Bogstav* til *Abrahams* Nafn / hafde nær kosted *Isaac* sit Liv« (Lpr. 95). I Fr. II og C. IV findes Luthers Note i den tyske Bibel: »(Abraham) heder høy Fader. Abraham heder mangfoldigheds Fader / Endog det Ord Mangfoldigheds / tegnis ickun met en Bogstaf i hans Nafn / icke uden Sag« (1. Mos. 17, 5—6). I sin Genesiskommentar udbreder Luther sig vidtløftigt om Betydningen af dette Bogstav, dog uden at komme Kingos Tanke nærmere.

Hvor Noterne er afvigende, følger Kingo de nyere Oversættelsers: »Lea fødte en Søn / og kaldede hannem Gad / der kommer en *Hær*« (Lpr. *Dedicatio*. 1. Mos 30, 11). Note i C. III: »Gad det er rustet til strid«, i Fr. II og C. IV: »berustet til Strid«, i R »en Hær«, i S »en Hær eller Lycke«. I R og navnlig i S er Noterne meget talrige. »Adam er Abel / Mennisket er Forfængelighed« (Lpr. S. 93) Note til 1. Mos. 4, 2 i R—S (intet i de foregaaende): »Ebel / forfængelighed«. Bircherod var »en *Jacob* effter sit Nafn sin Lives Tiid / men aldrig / effter Nafnets Bemærkning / nogentiid i Gierningen en *Skuffere*« (Lpr. S. 217). Kun R—S har en Etymologi til *Propriet*: »Jacob / Heelholdere / Skuffere«. (1. Mos. 25, 26). Det samme er Tilfældet med Stednavnet *Cabul*, hvor Kingo meget nært følger Over-

sættelsen i R—S, »ubehagelige, skarns«: »En Konge har givet en anden et stykke Land / men det kallede hand *Cabul*, det er / *Skarns Land* / *ubehageligt*« (Lpr. S. 243.)

I et Tilfælde har R og S forskellige Noter (R: »Skilleklippen«; S: »Skeedings-Klippen«, 1. Sam. 23, 28). Kingo stemmer med S. (Lpr. S. 11). I et andet mangler R en sprogligt forklarende Note, som S har. Ogsaa her er Kingo i Overensstemmelse med den nyeste Oversættelse (Lpr. S. 125, 3. Mos. 19, 19).

At Kingo imidlertid baade har haft Kundskaber og Lyst til paa egen Haand at benytte den hebraiske Tekst, kan ikke betvivles (jf. Aage Bentzen i Teol. Tidsskr. 5. R. III. Bd., S. 241 ff. (1932) og IV Bd., S. 44 ff (1933)). Nogle smaa Vidnesbyrd fra Lpr. herom skal til Slut anføres.

»Joas og Amasia saa hin anden nærværende (i Ansigtet effter Sproget)« (Lpr. S. 41; 2. Kong. 14, 11). I Bibeloversættelserne ingen Noter af Interesse for Parentesen. Kingo vil her gengive den hebraiske Tekst, der ordret lyder: »og de saa Ansigterne, han og Amasia«. »GUD lider ikke mere end et Hierte / eller dem der tale af Hierte og Hierte. Hand nøyes ikke med mindre end *et Hierte* / *et heelt Hierte*« (Lpr. S. 51; Ps. 12, 3). Konstruktionen »Hjerte og Hjerte« er udansk — Oversættelserne har »usamdrechteligt hierte« (C. III) »dobbellet Hierte« (Fr. II, C. IV, R, S) — men den er hebraisk, jf. Johs. Pedersen, Israel², Bd. I, S. 320: »Løgn er ... det samme som Splittelse i Sjælen, at handle uden helt og dermed rent Hjerte. »Med Hjerte og Hjerte taler de«, siger Israeliten (Ps. 12, 3) og betegner dermed den Dobbeltthed, der bestaar i Løgnerens Sjæl.«